

Олексій Неживий

ПРИЧАСТЯ РІДНИМ КРАЄМ

Краєзнавчий нарис про село Хитці

Усім дарована любов. Це – дар Божий. Любов до Всевишнього, до життя, свого ближнього, усього суцього на землі, білого світу й рідної оселі.

На жаль, не кожна людина здатна сприймати повною мірою даровану Богом любов. Хтось перетворює її в ненависть, злобу, зневагу, дехто просто не помічає, навіть ту, що знаходиться в самому серці або ж поряд, і проходить повз, а інколи лише в кінці життя розуміє, що значить справжня любов.

Для мене поняття любові в найширшому значенні й розумінні зосередилося в долях рідних, близьких людей – моїх односельців. Те, що бачив і відчував сам, чув із розповідей, – не забуду ніколи.

Думається, для кожної людини найдорожчим є місце народження, де розпочалося пізнання світу, формування світогляду, етики й естетики, усіх життєвих цінностей. Однак нерідко буває, що рідне село чи місто не завжди збігається із поняттям

найкращого, попри все залишаючись найближчим духовним надбанням упродовж усього життя. Таким і є для мене село Хитці Лубенського району на Полтавщині, яке розташоване в надзвичайно мальовничій місцевості побіля річки Удаю.

Перші відомості про поселення в нашому краї археологи відносять до III–V століття. У 70-ті роки XX століття проводилися археологічні дослідження в урочищі Щенбаревому, поблизу села Хитців. При розкопках неподалік старого русла річки Удаю було знайдено залишки давнього поселення, імовірно II–III століття: уламки керамічного посуду, що виготовлявся шляхом спірального наліплювання, фрагменти ножів, серпа, прясельця, плавлене кольорове скло. Також знайдено залишки давнього житла площею 16–18 квадратів. Його долівка земляна, в кутку яма для зберігання зерна, поруч із житлом виявлена піч-горно, залишки

шлаків та заліза. У трьохстах метрах від старого русла річки Удаю розкопки археологів виявили житло й поховання сіверян, що належить до пам'яток роменсько-борщатівської культури VIII століття. Наземна частина житла зроблена з дерева та лози й обмазана глиною. Неподальк знаходиться поховання на глибині одного метра. Серед знайдених речей переважав ліпний і кружальний глиняний посуд, кістки свійських тварин. До археологічних розкопок 1973 року навіть залучалися учні-старшокласники Хитцівської школи, а тодішній директор школи, учитель історії О. І. Шевченко, опублікував у лубенській газеті краєзнавчу статтю «Знахідки розповідають» (12 жовтня 1973 р.).

Історична частина нашого села містилася в досить глибокій улоговині. Тому й називається – Западня. Мабуть, розумні люди були наші предки, адже майже п'ятсот років тому вирішили оселитися саме тут. А ще витривалі й працьовиті, здатні до гуртової роботи. Хотіли ж бо мати затишок як для людей, так і худоби, для городини, бо обабіч тягнуться високі горби (їх ще нерідко й горами називають). Затишно тут. Садки швидко виростають та рясно родять, а ще влітку завжди лісова прохолода, цілюще повітря, гриби, ягоди, вода джерельна, на пагорбах густі сінокоси й пастівники. Та й будівельний матеріал поряд: ліс кругом. Ото тільки щовесни справжня гірська повинь, коли навіть чути як сніг сунеться, перетворюючись на бурхливий потоки. Уже тоді днів на десять дорога перетворюється на справжню річку, щоб знову стати невеликим ручаєм, який кожного року поглиблюється й очищається від мулу. Влітку буває, що сильна злива розливається в улоговині великою водою, а пройде день чи два – знову треба дорогу й рівчак ладнати. Тому й розрослося село садками й баштанами, хуторами на приудайських луках. Із протилежного боку – рівний і широкий степ, що тягнувся аж до монастирських і казенних (власність держави) лісів. Там найкраще місце для висівання зернових культур, будівництва вітряних млинів.

Етнографічно-краєзнавчі згадки про село Хитці (тепер Калайдинцівської сільської ради) належать до XVII століття. 1722 року в селі вже була церква Євангеліста Іоанна, а в кінці XVIII століття кількість жителів сягала 1200 осіб. Ці відомості знаходимо в краєзнавчо-етнографічному дослідженні Василя Милорадовича «Лесная Лубенщина» (1900 р.). Щодо походження назви села, то дослідник згадує місцеву легенду про казкового розбійника на ймення Хиць (за іншими варіантами – Хитець, Хитцянин), який оселився в яру і замешкав у землянці разом зі своїми синами. Нам здається більш вірогідною інша версія щодо назви села. Як стверджує той-таки В. Милорадович, у селі здавна побутував промисел – виготовлення

літнього взуття з липової кори, тобто лика. Таке взуття й мало назву личаки, або ходаки, бо в ньому легко було ходити. Словники української мови подають однокореневі слова: хідник – доріжка; хідка – стежка. Аналогічно могло виникнути й слово хід-

Тихолининна річка Удай. Фото. 2016 р.

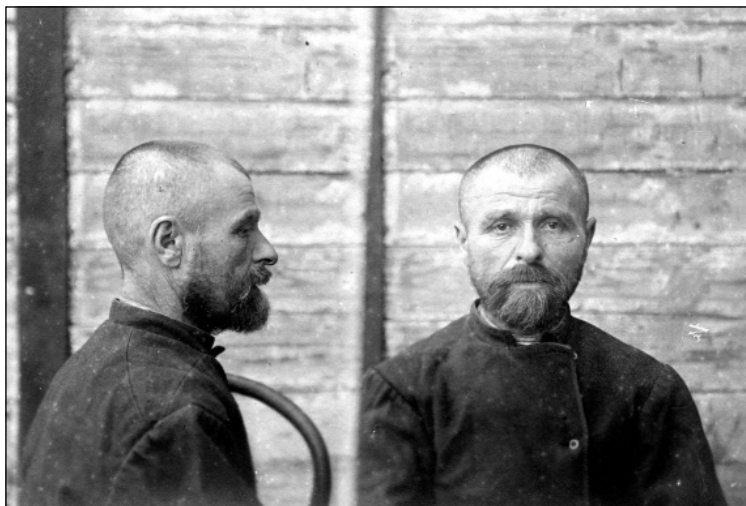
ці, а потім через звукові зміни трансформувалося в хитці, що й стало назвою села. До речі, сіл із такою назвою на Полтавщині аж три – ще по одному в Лубенському та Гадяцькому районах.

Після заснування 1619 року Мгарського монастиря наше село називали Чернечі Хитці, адже за дарчим актом Раїни Вишневецької до монастиря відходили землі таких урочищ, як Півнева, Дігтярня, Кузюбова, Здихальниця (тобто крута гора, на яку не можна було вийти без задишки), Стриганка, Ваганок, Довгий шпиль, а ще в казенному лісі Бекет (колишня козацька сторожа), де потім стояли монастирські пасіки. До речі, усі ці місцеві топоніми збереглися до наших днів, деякі, щоправда, змінилися.

Залишилися незмінними назви частин села, тобто кутків чи вулиць. До того ж ці топоніми виникли також у давні часи. Наприклад, Кордівка, походження назви якої варто пов'язувати зі словом кордован (можлива і його скорочена форма – корд), тобто сап'янова шкіра, з якої шили дороге взуття – сап'янци, сап'янові чоботи. Або Зуївка: лексичне значення цього слова може походити від слова зуй – назви птахів із роду куликів, а ще зуй етимологічно в білоруській мові означав жмут вовни. Це вказує на те, що в Хитці переселялися люди і з Поділля, і з Полісся. Кутки в селі також називалися Силовка, Кореччина, Різниківка, Карпилівка, Мартюки, Велички, де, як бачимо, більшість утворена від імен мешканців села. Село славилося своїми старожилами: до ста й більше років жили в рідинах Різників, Сиріт, Копанів. При місцевій церкві діяло братство, або товариство, до якого входили

багаті козаки й селяни. Його кошти склалися з благодійних внесків та прибутку від колективної пасіки, а йшли на утримання церкви та школи, частина грошей відходила на народне пригощення в осіннє храмове свято. До цього дня ситили мед, кололи кабана, пригощали гостей обідом. Багато мешканців (біля 300 дорослих чоловіків і підлітків) займалося виробництвом дерев'яних ложок. Такий народний промисел пояснюється невеликою кількістю орної землі та наявністю лісів. Один кустар міг виготовити за день 30–50 ложок, а на ярмарок віз їх кілька тисяч. Найближчий із ярмарків збирався в містечку Городищі. У лісах водилося чимало звірини, особливо зайців, у річці Удаї – вдосталь риби, найбільше лящів і сомів.

Захоплюю за своїм історичним змістом є версія краєзнавця і журналіста Петра Підтоптаного про перших мешканців хутора, що неподалік річки Удаю, який невдовзі дістав назву за прізвиськом перших поселенців – Неживівський. На цих землях поселилася сім'я одного з ватажків Гайда-

«Ворог народу» Тихін Григорович Неживий. Фото. 1932 р.

маччини Семена Неживого. Після поразки народного повстання 1768 року та зради ймовірних союзників у боротьбі проти польського поневолення – москалів, ватажки гайдамаків Максим Кривоніс і Семен Неживий (його справжнє прізвище Мусієнко, козацьке прізвисько Гончар) після жорстоких катувань були відправлені на заслання в далекий Нерчинськ. Польська шляхта нещадно карала й мешканців Звенигородщини, Канівщини, Чигиринщини, Смілянщини, тобто рідних країв гайдамаків, а тому сотні сімей, щоб урятуватися, переселялися на Лівобережжя, здебільшого шукаючи прихистку в монастирях. Настоятель Мотронинського Троїцького монастиря неподалік Чигирини на Черкащині Мельхиседек (світське ім'я Матвій Карпович

Значко-Яворський) допомагав сім'ям колишніх повстанців. А його батько – осавула Лубенського полку – сприяв переселенню родини Семена Неживого на Лубенщину. Сім'я взяла гайдамацьке прізвисько за офіційне прізвище. У Хитцях на той час частина земель належала Мгарському монастиреві, а частина, ймовірно, перебувала в особистому володінні Значко-Яворських. Саме з цієї родини й походив Мельхиседек. У краєзнавчому нарисі «Лесная Лубенщина» В. Милорадович пише, що в Хитцях згадується урочище Значкове, тобто колишні землі відомого роду Значко-Яворських.

У перше десятиліття ХХ століття на Неживівському хуторі разом зі своїм батьком Григорієм Семеновичем проживали чотири рідні брати – Кость із дружиною Явдохою (діти Мусій, Іван, Григорій, Василь), Йосип із дружиною Оксаною (діти Панас, Параска, Палажка), Тихон із дружиною Явдохою (діти Давид, Іван, Яків, Микола, Христя, Олена, Ганна, Віра). Дорослий син Панас уже мав своє господарство, для сина Якова теж була виділена присадибна ділянка. А ще в родині пам'ятали предків Івана та Семена, тобто своєрідне генеалогічне дерево, коріння якого – життя Семена Неживого. До речі, дехто з дослідників творчості Тараса Шевченка, зокрема поеми «Гайдамаки», пов'язує літературний образ Яреми з відомою постаттю Гайдамачини – Семеном Неживим. Так, академік Іван Дзюба в четвертому томі «Історії української літератури» (2014 р.) зазначає: «Гайдамаки та запорожці виступали і як оборонці православної віри. Один із гайдамацьких ватажків говорив: „Не за імущества втруждаємося, тільки аби віра християнська од них не була більш осквернена”».

За звинуваченням в антирадянській агітації 16 грудня 1932 року заарештовані Тихін Неживий, його зять Олександр Добродій (одружений із донькою Оленою) та племінник Панас Неживий (його батько Йосип Неживий уже після розкуркулення вигнаний із хати, а господарство стало колгоспною фермою). У характеристиці на Тихона Григоровича Неживого, виданій Хитцівською сільською радою, зазначалося, що походить він із сім'ї заможних середняків, яка до революції мала 10 із половиною гектарів землі. Однак в офіційному документі не говорилося, що в Тихона було восьмеро дітей, а земля й реманент передані ним до колгоспу. У листопаді з колгоспу його виключили (звісно ж, нічого не повернули), а в протоколі, що, ймовірно, написаний уже після арешту, зазначено: «...за зрив колгоспного хазяйства та хлібозаготівлі, який займався всілякими агітація-

ми протів організаційного зміцнення колгоспу та виконання хлібозаготівлі». У кримінальній справі є довідка про виконання плану хлібозаготівель по Хитцівській сільській раді на 49,5 відсотка, що на 12 грудня 1932 року становило 1432 центнери 79 кілограмів. Це й стало головним обвинуваченням для арештантів.

Дехто охоче розповідав про ворожу діяльність своїх односельців, наводячи «факти»: у куркулів Неживих було худоби по десять штук, велика пасіка, тому й зараз мають закопане золото, «в каком месте я точно указать не могу, но если хорошенько допросить, то возможно, что дознаются, во время гетьманщины ездили в Киев выбирать гетьмана» і т. ін.

Політичну оцінку злочинної діяльності селян із Хитців дав уповноважений Лубенського райвиконкому Ілля Рохліц, член ВКП(б), колишній розривувач паперу в друкарні м. Сквири Київської області. Його свідчення передано так, як записано в протоколі допиту свідка: «Работая около пяти с половиной месяца уполномоченным РВК по селу Хитцы я хорошо изучил каждого в отдельности членов колхоза «1 Мая» в результате прораработки каждого в отдельности мною виявлено в колгоспе группу кулаков примазавшихся в колгосп а именно Неживий Афанасий и Неживой Тихон во главе с кулаком Добродий Александр. Эта группа занималась агитацией против коллективизации и против всех мероприятий Соввласти проводимых на селе в результате чего по колгоспу было выявлено вредительскую порчу хлеба. А также эта группа кулаков будучи в колгоспе у себя дома препротивали хлеб своих родственников раскулаченных.

Благодаря агитации со стороны этих вишеперечисленных кулаков, задерживается и выполнения плана хлебозаготовки каковая по колгоспу на севодня 56 % кроме этого они вели подпольную работу среди членов против роста коллективизации в отношении чего на сегодняшний день нет роста коллективизации, а наоборот некоторые члены колхоза заявляют что раз кулаки сидят в колгоспе значит нам нечего итти в колхоз».

Уже 5 січня 1933 року Тихона Неживого, Олександра Добродія, Панаса Неживого засуджено Особливою нарадою при колегії ДПУ УРСР за ст. 54 п.10 Кримінального кодексу до трьох років заслання. Злочин їхній полягав у тому, що, відчуваючи наближення голоду, виявилися здатними хоч би на якийсь протест...

До свого села Тихін Неживий, рідний брат мого діда Костя Неживого (помер від сухот 1928 р.), більше не повернувся. Реабілітований Полтавською обласною прокуратурою 23 квітня 1990 року.

Його діти й дружина Явдоха вижили в голодомор 1933 року, три сини Іван, Давид, Яків хоробро воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни. Донька Віра була старшою дружкою на весіллі моєї матері Галини, потім стала хрещеною матір'ю мого брата Михайла, сестри Наталі й мене.

Галина Копань (у заміжжі – Нежива), матір автора (ліворуч), і тітка Віра Нежива. Фото. 1946 р.

Суспільні катаклізми ХХ століття стали справжньою трагедією для мешканців Неживівського хутора. Саме з кінця 20-х років, так званого розкуркулення й масової колективізації, розпочинається знищення традиційних звичаїв життя українців, що продовжилося голодомором 1933 року і врешті-решт призвело до сьогоднішнього занепаду. 1929 року більше 30 сімей найзаможніших господарів Хитців, своєї сільської еліти, було насильно вивезено з рідного села. Інших «записали» до колгоспів «Перше травня» і «Червоний партизан». Тоді ж закрили церкву, пізніше зруйнували бані, а споруду переобладнали під клуб. На початку 1930-х років репресії в селі наростали. Особливо загострилася відносина селян і держави влітку 1932 року, коли колгоспам був доведений завищений, фактично нереальний для виконання план

хлібозаготівлі. На засіданні президії Хитцівської сільської ради під головуванням голови П. Ф. Копаня заслухано звіти голови артiлі «Перше травня» А. Косолапа та голови артiлі «Червоний партизан» І. Різника, які визнали свої артiлі маломісними, тобто такими, що мають здати державі тільки одну четверту врожаю. Тому й в ухвалі, враховуючи великий недорід озимих культур, записали, що «план є нереальний, прохати Р.В.К. переглянути і виправити припущені хиби та зменшити такий по колгоспному сектору». Однак тодішнє керівництво села не врахувало той факт, що «хиби» можуть бути тільки в їхній роботі, а трактування плану хлібозаготівель як нереального та клопотання про його зменшення незабаром стане головним звинуваченням у скоєнні злочину не тільки голови сільради, але й ще десятка «членів активу» с. Хитців.

На початку 1933 року в районній газеті «Червона Лубенщина» (9 січня) під рубрикою «Хитці» опубліковано кореспонденцію «На словах революціонери, а справді саботажники» за тодішнім типовим підписом – Колгоспник. У критичному дописі (точніше доносі) говорилося, що, виголошуючи революційні фрази, голова сільради П. Ф. Копань та активісти села справді саботують хлібозаготівлю. У колгоспах «Перше травня» і «Червоний партизан» розкрадають хліб, постанову про переобмолот соломи не виконано. «Розкрадений та розбазарений хліб і досі не повернено до колгоспів. Частково цей хліб пішов уже в ями. Сільрада, управи колгоспів, що повинні були б ужити всіх заходів до повернення цього хліба, не роблять нічого. Партия й уряд вимагають працювати не на словах, а на ділі. Про це Хитцівська сільрада на чолі з головою, весь хитцівський актив повинні пам'ятати. Нехай кожен із них не гарною фразою, а ділом доведе, що він бореться за хліб, проти контрреволюційного саботажу хлібозаготівлі. Проти антирадянських елементів у колгоспах, що розкрадали й розбазарювали хліб.

Хитці негайно треба вивести з ганебного прориву, виконавши план хлібозаготівлі».

Реакція каральних органів на критичний сигнал у газеті не забарилася. Уже 14 березня 1933 року народним судом Лубенського району за саботаж у виконанні планів хлібопоставок державі, систематичне розбазарювання хліба за статтею 54 – 14 КК УРСР були засуджені на сім років позбавлення волі колишній голова Хитцівської сільської ради П. Ф. Копань, колишній голова артiлі «Червоний партизан» І. Ф. Різник, колишній завгосп артiлі «Червоний партизан» Л. С. Баран, різні терміни ув'язнення отримали також колгоспники А. Т. Різник (5 років), М. А. Капран (3 роки), А. Є. Носко (2 роки), Г. Д. Глушко (5 років), І. Т. Карпенко (8 років), І. Х. Мартюк (4 роки), індивідуальний госпо-

дар Л. М. Мартюк (5 років). Реабілітовано їх було аж 1990 року.

Репресії в селі продовжувалися. І стосувалися вони тих, хто намагався висловити протест проти насильницького відбирання хліба, продуктів. Ще 10 квітня 1930 року на сторінках «Червоної Лубенщини» опубліковане офіційне повідомлення «Зреклися сану», що складалося з двох частин – «Диякони» і «Дяки». На перший погляд, дивним здається такий поділ представників однакового церковного сану. Однак у першій частині значилися диякони Української Автокефальної Православної Церкви (калька з російської мови – дяк ними не вживалася), а серед них і С. І. Ганненко із села Хитців. Але присилуване зречення сану не врятувало нашого односельця, і 3 січня 1933 року та ж газета повідомила, що колишній диякон УАПЦ, комірник артiлі «Червоний партизан» С. Ганненко скоїв тяжкий злочин – «безкарно проводив контрреволюційну роботу», бо частину зібраного зерна, що управою колгоспу виділено на громадське харчування та натуральну оплату, встиг роздати односельцям.

Не прощало керівництво району скоєних злочинів навіть своїм висуванцям, тобто 25-тисячникам, здебільшого робітникам із міста, що мали замість елементарних знань із сільського господарства тільки партійні квитки та бажання жити краще за всіх. У кореспонденції «Розтратникам не місце в керівних органах колгоспу» («Червона Лубенщина», 26 червня 1933 р.) автор С. Дивинський повідомляв: «Голова хитцівського колгоспу ім. 1 Травня тов. Єрмішко, хоч попрацював тут всього лише 4 місяці, встиг уже так заплутати справи колгоспу, що зараз трудно й розбирати їх». Далі говорилося, що ревізійна комісія виявила за головою колгоспу незаконних витрат на 1372 карбованці та взятих підзвітно 244 карбованці, на яких немає виправдальних документів; що голова колгоспу не цурався й дрібних крадіжок, адже щоденно бере молока три літри, а в записках зазначається тільки два, а ще за колгоспні гроші купив собі кабана; що в колгоспі немає планів сінозбиральної та просапної, хоч уже час складати план збиральної кампанії. Уже 12 липня 1933 року газета «Червона Лубенщина» в рубриці «Слідами дописів» під гучним заголовком «Обвинувачення підтвердилося» повідомляла: «Президія КК РСІ, розглянувши справу про безгосподарність та розтрати, Єрмішка з партії виключила, зняла з роботи та віддала під суд».

Згадує старожил села, учасник бойових дій Петро Самсонович Белім: «Народився я 15 серпня 1924 року. Пам'ятаю, як під керівництвом учителя учні Хитцівської школи з плакатами ходили по селу і вимагали від односельців виконати план хлібозаготівель. Біля двору людини, яка не вступила до колгоспу, вигукували: „Куркуль, віддай хліб!“

А тоді ще й нищпорили по всіх закутках господарства, заохочувані учителем і міліціонером, щоб знайти сховок. А виявлялося, що в цей час інший загін робив такий же обшук у хатах цих дітей. У нашій сім'ї спочатку забрали все зерно, навіть горох і квасоллю. А потім картоплю, буряк, усе, що можна було варити. Та й батько не зміг заплатити отой податок, яким обклали сім'ю у 32-му році. А тут ще сільрада постановила: якщо не виплатив – виженуть з хати. Прийшлося ще й по чужих кутках заглядати.

Виживали, як могли. Узимку дуже важко було, та держало на світі те, що мати віднесла у Городище все золото, що мали: сережки, дукачі із зображенням Божої Матері. А потім почали міняти і полотняний одяг, і свити, і кожух. Навесні вижили тим, що рвали на річці молоді пагони очерету, спичаками їх називали. Хоч і нудні були (солодкі якісь), та все ж якась пожива. Пам'ятаю: пухлі всі в сім'ї були, ноги тріскалися. З них сочилось. У школі нам давали кандьор, затертий борошном. То ми про нього тільки й думали. Яка вже там наука була. У нашій сім'ї померли дідусь, бабуся, дві батькові сестри, в однієї з них ще й троє діток пішли на той світ. Отаке діялося у тому страшному 33-му році».

Красномовним підтвердженням наростання голодомору на початку літа 1933 року в селі Хитцях стала замітка в тій же «Червоній Лубенщині» від 6 червня «Вивести колгосп у лави передових», де говориться, що управа хитцівського колгоспу «Червоний партизан» та голова Василенко своєю безгосподарністю цілком зруйнували тяглову силу. Коні під час роботи пристають, бо їх годують дуже погано. «Недобре в Хитцях із якістю сівби. Якісного приймання робіт тут не практикують, а це призводить до того, що під час сівби масово розкрадали зерно». І підпис – Комсомолец. Із 1935 року в районній газеті згадуються хитцівські колгоспи, один із новою назвою «Більшовик» (голова Кабанов) та другий – імені 1-го Травня (голова Сергієнко).

Геноцид українців 1932–1933 років насильницькою страхіливою хвилею поглинув життя мільйонів українців, тяжко травмував генокод нації, нашу генетичну пам'ять. Тому й зазнав непоправної руйнації національний образ світу українців. Більшовицько-партійна державна система задалегідь передбачала наслідки геноциду як у суспільно-економічній, так і в духовно-культурній сферах, застосувавши при цьому найдавніший досвід тоталітарних держав, використавши тероризування голодомором як метод управління тими, хто спромігся вижити.

Після голоду не стало в Хитцях із нажитого краму не тільки старовинних рушників. Зникли ремесла: стельмахи, бондарі, мірошники, ковалі...

Гинув цвіт нашого народу, порушувався віковий генотип, рвалися традиції. Років зо два після голодовки в селі навіть не співали пісні, немов позабували їх.

Словом, трагедія, спричинена голодом, значно більша, ніж говорять про це зараз, і наслідки її відчуватимуться ще довго. Нині багато хто зі старших

Пам'ятний знак жертвам голодомору 1932–1933 років – жителям с. Хитців Лубенського району Полтавської області. Фото. 2016 р.

людей не може критично сприймати нашу історію, розрізняти чорне та біле, відділяти половину від зерна. На думці одне: «Спасибі, хоч хліба понаїдалися». Не треба квапитися називати їх сталіністами. Їм не просто забути вкрадені з поля зеленкуваті колосочки жита, які влітку 1933 року були носіями життя і смерті, побоїв, довгих років каторги.

Головна причина трагічного 1933-го полягає в тому, що тільки фізичною смертю можна було знищити людську й національну гідність, високу духовність і моральність, прагнення до волі та господарювання на своїй землі, що віками закріплювалися в українському народі. З боєм у душі читаємо тепер свідчення тих, хто вижив, однак на все життя зберіг не тільки біль, але і страх.

Правда про голодомор потрібна не тільки сучасним поколінням, а й тим українцям, які будуть жити в майбутньому. Тому в Калайдинцівській школі діє музей пам'яті жертв голодомору «Дзво-

ни народної пам'яті». Багатотрудними й багаторічними зусиллями директора школи, вчителя історії Сергія Івановича Мисника встановлено 311 прізвищ невинно убієнних, усього число жертв геноциду в селі Хитцях сягає до тисячі осіб...

1988 року я написав і оприлюднив новелу «Поминок», де в образній формі намагався висловити думку про духовну потребу спорудження Хреста пам'яті мученикам режиму. Роком пізніше в міськрайонній газеті «Лубенщина» опублікував статтю «Трагедія 1933-го в Хитцях. Чому вона не може забутися?». Тоді писав, що голодомор був організований владою, адже треба було вгамувати протести селян проти несправедливості й «закріпити» в їхніх думках необхідність та обов'язковість сталінського плану колективізації, тобто руйнування віковичних традицій самого життя українців.

Разом із С. І. Мисником та краєзнавцем П. Д. Підтоптаном виношували ідею про спорудження Хреста пам'яті в Хитцях. Здійснити її 2011 року допоміг народний депутат України Тарас Кутувий. За це – сердечна вдячність. Водночас роботу над установленням прізвищ земляків – жертв геноциду українського народу – треба продовжувати.

Роки Великої Вітчизняної війни принесли нові страждання. Фашисти жорстоко розправилися з тими односельцями, хто був особливо близький до радянської влади, їх ще називали активістами. Таких нараховується більше двадцяти осіб. На війні загинуло понад сто тридцять хитцівчан, близько половини з них мобілізовано до армії відразу після звільнення села – 17 вересня 1943 року. Їх, неозброєних, немундированих, кинули на штурм Києва, щоб у водах Дніпра спокутували перебування в окупації...

Що ж змінилося в житті селянина? Німецька влада стала для багатьох такою ж чужою силою. Перша принесла виселення, голодомор, підневільну працю в колгоспі, а друга могла позбавити найдорожчого: жити на рідній землі. Однак навіть таким віроломним силам не вдалося знищити підкорінь давній звичай (традицію) гуманного співжиття сільської громади: добро та злагоду. Звісно, тоді й не могло йтися про якісь ворожі табори, просто більшість селян укотре виживала в жорстоких умовах насильства, як могла. Тому й донька сільського старости при окупаційній владі, якого 1943 року військовий трибунал засудив до розстрілу, водночас була вдовою бійця Червоної армії, в якій також воювали і її два брати... То чи міг мати якусь неприязнь її син до таких же безбатченків, сина чи доньки поліцейя, з якими разом виживав у післявоєнні роки, а особливо в голод 1947 року?!

Німецька окупація тривала два роки. За цей час із села на підневільні роботи до Німеччини

вивезено 87 осіб – 39 хлопців і 48 дівчат. Згідно з даними сільської ради на 1 травня 1946 року повернулося п'ятдесят шість осіб, а чоловіків – тільки дев'ять, бо до них влада виявляла більшу суворість. Після каторги в Німеччині їм доводилося ще відбувати трудову або військову повинність. Мій дядько – Неживий Григорій Костьович, 1925 року народження, після звільнення служив у Червоній армії, загинув 22 червня 1945 року в місті Ессені від кулі недобитого фашиста. Думаю, що жертвою війни стала й моя мати – Нежива (Копань) Галина Іванівна, 1927 року народження. Ховаючись від німецької каторги в роки окупації, вона застудила нирки. Народивши і виростивши трьох дітей (брат Михайло, 1947 року народження, сестра Наталія, 1952 року народження), померла від тяжкої хвороби 8 грудня 1974 року.

За тим же списком, що складений у сільраді, в поліції перебувало двадцять наших односельців. Староста, начальник поліції (у довідці написано – керівник села) розстріляні відразу після звільнення, ймовірно, за рішенням військового трибуналу, однак без порушення кримінальної справи. Кілька осіб засуджено згодом. Після відбуття покарання вони повернулися до рідного села. Мені відомий тільки один факт ворожнечі жителя села зі своїм сватом, колишнім поліцейом, та один замах на вбивство колишнього поліцейя, що повернувся після 20-річного ув'язнення. Той відразу виїхав із села, так само виїхав і син колишнього старости, хоч у роки війни, перебуваючи в Червоній армії, він брав участь у бойових діях.

На 1 перше серпня 1946 року в селі мешкало 1357 осіб, у 393 господарствах (садибах) проживало 485 осіб чоловічої статі і 872 – жіночої, із них дітей – 222 хлопчики й 243 дівчинки. Як бачимо, кількість жінок набагато перевищує кількість чоловіків. 79 удів, обездолених воєнним лихоліттям, виховували 133 напівсиріт. У Явдохи Семченко їх було п'ятеро, по четверо дітей виростили і виховали Марія Баран, Євгенія Величко, Марія Погоріла, Агафія Семченко, Явдоха Сліпченко, по троє – Олександра Баран, Степаніда Власенко, Марія Ганненко, Мокрина Глушко, Катерина Гулак, Єлизавета Карпенко, Єфросинія Касян, Олена Копань, Надія Мартюк, Пелагея Різник, Ганна Різник, Явдоха Сіряченко, Єфросинія Сокол, Ганна Чеверда, Горпина Шевченко. По двоє синів утратили на війні Марія Карплюк – Миколу та Петра, Явдоха Карпенко – Омелька та Івана, Оришка Белім – Максима та Михайла, Химка Глушко – Івана та Василя, Настя Семченко – Луку і Трохима, Ганна Трубка – Панаса й Митрофана. У жорстоких боях із ворогом полягли брати Антон, Микола, Севостян Нагорянські, Сергій, Степан, Федір Семченки, Григорій та Іван Белими, Антон і Кирило Гулаки, Йосип і Ти-

мофій Дудки, Василь і Михайло Носки, Кирило і Мефодій Різники, Лука і Трохим Семченки. По дві похоронки прийшло Марії Глушко – про чоловіка Дмитра і сина Івана, Феодосії Дудці – про чоловіка Якова і сина Івана, Пелагеї Різник – чоловіка Костя і сина Миколу. У газеті «Лубенщина» про їхній материнський подвиг і страдницьке життя розповів багатолітній завідувач сільського клубу, секретар ради ветеранів, краєзнавець Олександр Сушко, назвавши свою кореспонденцію «Журавки».

Більшість моїх односельців мобілізували до Червоної армії відразу після звільнення села від німців. Особливо нещадною радянська влада була до тих, хто 1941 року, залишений командуванням напризволяще, повернувся до рідного села, щоб уникнути полону. Саме таких необмундированих і неозброєних погнали на Дніпровські плацдарми, тобто на вірну смерть. Серед загиблих і наш сусід Петро Хоменко. Його дружина Христя Марківна народила сина Миколу вже після того, як прийшла та страшна похоронка.

Із призову 1943 року тільки дехто зміг вижити. Серед них – двоюрідний дядько Давид, син «ворога народу» Тихона Неживого, за військові подвиги нагороджений Орденом Слави III ступеня, медаллю «За бойові заслуги». Тепер у селі мешкає один учасник бойових дій – Олексій Дмитрович Черверда, нагороджений Орденом Слави III ступеня. Умілий тесля, потомок роду богомазів (малярів), що передавали легенду про відвідини Тарасом Шевченком Хитцівської церкви Іоанна Богослова в жовтні 1845 року.

Улітку 1946 року до села повернувся батько – Неживий Іван Костюкович, призваний до армії навесні 1940 року. Військову службу проходив у Західній Білорусії, тому й участь у бойових діях розпочалася для нього 22 червня 1941 року. Хоч столиця республіки Мінськ уже була захоплена 26 червня, однак аж до 8 липня війська Західного фронту продовжували вести жорстокі бої вже в тилу ворога, стримуючи наступ німецької групи армій «Центр». У підсумку в полон потрапили більше 320 тисяч червоноармійців. 2006 року в Білорусі вийшло видання російською мовою під назвою «Цайтхайн – Книга пам'яті советских военнопленных», де про батька говориться: **«НЕЖИВОЙ ИВАН КОНСТАНТИНОВИЧ, 7.05.1921 г. р. Полтавская область, район Лубны, Хитцы. Родственники: Неживой Василий, Полтавская область, Лубенский район, с. Хитцы. Младший командир. Попал в плен в боях за Минск 7.07.1941 г. Лагерь Шталаг IV Н (304) Цайтхайн, лагерный номер 14394. Судьба неизвестна».**

Так, доля мого батька виявилася сильнішою від пунктуальних німців, тому й невідомою, бо він із табору втік, а потім разом із товаришами потра-

пив до союзників і відразу ж був переправлений у розташування радянських військ. Про антифашистське підпілля в таборі Цайтхайн, що й організувало втечі військовополонених, через багато років прочитав у повісті письменника-земляка Миколи Костенка «Брестські ворота» (Полтава, 2005). Після лікування в госпіталі військова служба батька продовжилася до літа 1946 року в столиці Австрії – місті Відні. І хоч він повернувся до рідної хати, збудованої ще дідом Грицьком, однак подвір'я, клуня, сараї, комори на Неживівському хуторі до 1963 року належали колгоспній фермі, адже на початку 1930-х років були силоміць одібрані в Йосипа і Панаса Неживих. Садок великої родини Неживих теж поділили між незаможниками, більшість із яких були просто ледарями або не мали хисту до господарювання на землі.

Ще на хуторі мешкала донька Йосипа – Параска, одружена із сусідом Микитою Панасовичем Сіряченком, який у роки громадянської війни служив у Першій кінній армії. Їхні доньки Олена й Тетяна працювали на колгоспній фермі, звісно, знаючи, що побудував ці господарські приміщення рідний дід Йосип. У дитинстві особливо теплі стосунки поріднили мене із троюрідною сестрою Тетяною. Хоч вона й старша на тридцять два роки, однак ще з дитинства звав її сестричкою Тетянкою. Завжди усміхнена, невисокого зросту, із приязним ставленням до всіх, а особливо до малечі. Тетяна Микитівна Сіряченко справді доводилася мені троюрідною сестрою, бо була донькою Параски Йосипівни, до заміжжя Неживої, батько якої – рідний брат мого діда Костя. Відразу після звільнення села 17-літню Тетяну відправили відбудовувати шахти Донбасу. Тільки півроку їй удалося витримати тяжку, непосильну працю й постійні знущання. За втечу, тобто повернення до рідного села, дістала суворе покарання – п'ять років позбавлення волі в північних таборах. Працювала цілий рік на лісоповалі в тайзі, аж поки батько Микита – учасник двох воєн – не виклопотав для доньки помилування за нездійснений злочин.

Церкву ж при німецькій окупації дозволили відкрити. Діяла вона до 1963 року, коли державна ідеологія активізувала атеїстичну боротьбу. Останній священик отець Віталій похоронений на сільському кладовищі. Мій прадід Данило Глушко – незмінний церковний староста. Його донька Палажка співала в церковному хорі, а потім у півчі. Коли село захопили німці, дід Данило Глушко навідріз відмовився від пропозиції стати старостою села, тому серед розстріляних гестапо і його син Яким, завідувач сільського клубу. Церковну споруду за вказівкою сільрадівського голови зруйнували 1982 року. Ті з односельців, хто був причетний до її руйнації, трагічно поплавилися...

Краєзнавець Сергій Мисник у виданні «Полтавіка. Полтавська енциклопедія. – Том 12 : Релігія і церква» (2009 р.) пише, що дата побудови першої дерев'яної церкви Іоанна Богослова в селі Хитцях Лубенського полку невідома. Однак цікавий факт: в описі 1827 року вказано дзвін, куплений 1693 року. 1721 року на кошти військового товариша Івана Новицького церкву перебудовано, поряд зведено дерев'яну дзвіницю. Наступні перебудови здійснено 1758 і 1860 років. У церкві знаходилися давні ікони «Ісус Христос на троні» і «Вознесіння», за переказами, з Онуфріївської пустині, що знаходилася на Онуфріївській горі неподалік села Тишки та була заснована архимандритом Мгарського Лубенського Спасо-Преображенського монастиря Йоасафом. Пустинь закрито за указом російської цариці 1786 року.

1902 року парафіян у Хитцях – 868 душ чоловічої та 873 душі жіночої статі, а 1912 року парафіян привілейованих станів – 3 особи, міщан – 20, козаків – 898, селян – 875 осіб.

Рідна школа. При церкві тривалий час існувало братство, яке складалося з місцевих козаків і селян, діяла бібліотека, церковноприходська школа, жіноча школа грамоти. 1914 року в Хитцях за кошти місцевого самоврядування, тобто земства, яке знаходилося в селі Тишках, побудували за два роки велику цегляну школу. Історія освіти в селі Хитцях бере початок від церковноприходської школи, що діяла в селі до 1914 року. На зорі ХХ століття в школі було чотири класи, в яких працювали два вчителі – М. І. Ціцібабин і К. М. Градовський. Класи були невеликими, адже навчалися переважно хлопчики із заможних родин. Основними предметами вважалися арифметика, письмо, читання, церковний спів. 1912 року школу почало будувати Тишківське земство. 1914 року будівництво закінчено – з першого вересня діти приступили до навчання. Це був просторий будинок, що нараховував вісім класних кімнат, учительську, квартиру для проживання вчителів та підсобні приміщення. Багато уваги приділялося вивченню Закону Божого, який викладав священник Петро Васильович Базилевський. Першими вчителями в земській школі були П. М. Панченко і Н. К. Андрієвський. Із 1922 року навчання стало обов'язковим як для хлопчиків, так і для дівчаток і велось українською мовою. 1932–1933 навчальний рік став одним із найтрагічніших в історії села, коли від голоду загинуло до тисячі мешканців, серед них багато дітей шкільного віку. Про точну кількість жертв тепер довідатися неможливо. Саме біля школи встановлено Хрест пам'яті невинно убієнним односельцям. 1932 року навчальний заклад реорганізовано в семирічку. Перший випуск цих учнів відбувся 1934 року. Учителями працювали Василенко, Гуленко, Назаренко,

Шульга. Добрий слід у пам'яті учнів залишило подружжя Павла Леонтійовича і Ярини Василівни Карпців. За два роки німецької окупації в селі працювала тільки початкова школа, де учителював П. Л. Карпець. 1943 року, коли село було звільнене від окупантів, директором школи став А. І. Монастирний. За його ініціативою організовано перші навчальні кабінети, бібліотеку, буфет. Також почали діяти гуртки художньої самодіяльності. Більше п'ятдесяти випускників у післявоєнні роки здобули вищу й середню спеціальну освіту. У 40–80-х роках ХХ століття директорами школи працювали А. І. Монастирний, П. Д. Севостьяненко, Г. Ф. Гонтар, С. М. Король, О. І. Шевченко, Н. І. Шевченко, В. О. Гава, А. Д. Таранський.

Із доповіді директора школи на засіданні виконкому Хитцівської сільської ради від 29 серпня 1951 року дізнаємося, що кількість дітей шкільного віку становила 289 осіб, а основною проблемою було невідвідування школи. Із 1959–1960 навчального року школа переведена на восьмирічне навчання. Після ухвалення 1959 року Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» зросла матеріальна база: було створено навчальні майстерні, дослідні ділянки, географічний майданчик, фізичний і хімічний кабінети та кабінет технічних засобів навчання. 1966 року школу електрифіковано. При ній працював шкільний інтернат, де проживали учні 5–8 класів із села Лушників. 1974 року школа – всупереч позиції місцевої влади – відзначила 60-річний ювілей. За ініціативою тодішнього директора О. І. Шевченка було обладнано музей історії школи. Також у 1970-ті роки активно діяло шкільне лісництво, продовжувала розвиватися матеріальна база, велика увага приділялася патріотичному, трудовому, фізичному вихованню, краєзнавству і туризму. Із 1989 року школа реорганізована в початкову, яка працювала до 2003 року, завідувачем школи і водночас єдиною вчителькою була Л. Г. Носенко (Марченко).

Найбільш тривалий час учителями працювали Олена Михайлівна Копань (1945–1979), Тетяна Дмитрівна Пономаренко, Любов Костівна Сіряченко, Степан Микитович Король (директор школи в 1964–1973 рр.), Галина Василівна Касян (1959–1967), Олексій Іванович Шевченко (директор школи в 1973–1983 рр.). Мені теж довелося не тільки вісім років навчатися, але й працювати учителем української мови і літератури в рідній школі (1977–1980 рр.).

Із 1 вересня 1953 року почав працювати учителем географії Степан Микитович Король, життя якого на цілих тридцять п'ять років пов'язалося з Хитцями. Уродженець села Солониці (1912 року народження), випускник агробіологіч-

ного факультету Лубенського інституту соціально-виховання (1933 р.) уже 1934 року був призначений директором Харсіцької семирічної школи тодішнього Сенчанського району, а 1938 року – завідувачем навчальної частини Новаківської семирічної школи. У роки війни С. М. Король перебував у рідному селі. Із його автобіографії: «1943 року батька, Короля Микиту Демидовича, розстріляно німцями як радянського активіста. В час німецької окупації знаходився на тимчасово окупованій території і працював на різних рядових роботах». Далі запис із особового листка з обліку кадрів, де вказано причину виключення із ВКП(б) – перебування на окупованій території. Із 1944 року С. М. Король на фронті – Угорщина, Австрія, Чехословаччина – зв'язківець, командир радіостанції. «Після повернення з Червоної Армії в кінці 1945 року я був посланий РК КП(б)У та президією Лубенського РВК на виборні керівні роботи в с. Хитці Лубенського району, де й працював головою с/ради до 1951 року та головою к-пу до січня місяця 1953 року». Працюючи в школі, С. М. Король 1965 року закінчив Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка за спеціальністю «Учитель біології та основ сільськогосподарського виробництва». Це унікальна людина, яка мала справжнісіньке обдарування чи навіть талант, адже він міг викладати всі навчальні предмети. А ще багато уваги приділяв красзнавству, організації кабінетної системи навчання, дослідній роботі на пришкольніх ділянках, навчальним екскурсіям до Лубен і Києва. У кінці 1970-х повернувся до Солониці, там ще тривалий час у місцевій школі викладав хімію.

Про свою першу вчительку Тетяну Дмитрівну Пономаренку ось так я написав до районної газети ще учнем дев'ятого класу (1973 р.): «Перший раз до школи. Цей святковий день запам'ятовується на все життя. Теплого вересневого дня разом із своїми товаришами переступив і я поріг загадкової до цього часу споруди – школи. Радісних, збуджених, вітали нас восьмикласники, бажали добре вчитися, стати хорошими учнями, вручали подарунки. Потім був перший у житті урок, перша зустріч із учителькою. Якими ж рідними, незабутніми стали для мене школа, вчителі за роки навчання! Але особливу дяку я виношу саме цій людині, яка навчила мене писати й читати, навчила розуміти слова „Мати”, „Батьківщина”. То була вчителька Тетяна Дмитрівна Пономаренко. Тепер цій жінці за п'ятдесят, а тридцять із них вона вчителем початкових класів у Хитцівській восьмирічній школі. Урок. До класу заходить привітна, з лагідною материнською посмішкою на вустах учителька. Дитячі очі дивляться на неї з цікавістю і чеканням чогось досі незнамого, нового. Відшуміла ще одна весна, і разом з її останнім подихом покинула школу група

випускників. І як би не склався їх життєвий шлях, ніколи не забудуть вони своєї першої вчительки, що ніжно водила їхніми рученятами по літерах, з надзвичайною терпеливістю вчила їх любити прекрасне».

Споруда колишньої школи збереглася до цього часу. В одному з її приміщень знаходиться Хитцівський сільський клуб. Школі виповнилося сто років, однак, на жаль, цей ювілей не відбувся. 1988 року восьмирічна школа стала початковою, а невдовзі закрилася назавжди. Тепер кількох дітей шкільний автобус відвозить до школи сусіднього села Калайдинців.

Усі післявоєнні роки населення Хитців різко зменшувалося, адже більшість молоді шукала найменшої можливості, щоб вирватися з колгоспного рабства, до того ж промислові Лубни потребували нової робочої сили. Разом із тим, як говориться в народі, нашого цвіту по всьому світу, тобто по всіх просторах колишнього Радянського Союзу.

Вивчаючи документальні джерела, що стосуються історії села, все більше переконуємо в тому, що суспільні катаклізми ХХ століття повною мірою відбилися в повсякденному житті односельців.

Місцеве самоврядування (сільська рада, виконавчий комітет) мало тільки обов'язки у виконанні рішень, постанов, резолюцій і т. ін. Депутатський список теж відображав формальний принцип демократії, бо навіть вибори називали в селі голосовкою, адже ніякого вибору там не передбачалося. Ось такий депутатський корпус мали Хитці від 16 грудня 1951 року: І. М. Косолап, голова сільради, член ВКП(б), Г. А. Копань, завмедпункту, потім секретар сільради, С. М. Король, голова колгоспу «Більшовик», К. С. Ращупкін, шофер колгоспу, А. І. Монастирний, директор школи, член ВКП(б), В. М. Глушко, помічник бухгалтера промартілі, член ВКП(б), П. Г. Баран, ланкова колгоспу, П. В. Баран, завскладу колгоспу, О. І. Мартюк, колгоспник, О. М. Карпенко, завскладу колгоспу, член ВКП(б), П. Л. Євтушенко, фінагент, І. П. Партола, колгоспник, П. М. Сирота, колгоспник, член ВКП(б), Л. К. Можчіль, учителька. Шофер К. С. Ращупкін – родом з Уралу, колишній військовополонений, одружився й залишився в селі, відразу після війни був секретарем сільської ради, а депутатом, імовірно, обирався як представник російської національності (таких у селі було аж троє).

На засіданні виконавчого комітету Хитцівської сільради від 10 березня 1951 року розглядалося питання «Охорона лісу лісниками колгоспу». Лісник колгоспу М. І. Штельмах доповів, що затримано колгоспника, який «без відома правління на право поїздки в ліс незаконно рубав дрова», інший колгоспник зрубав грушу в колгоспному масиві, за що справу на нього передано до слідчих органів. Отож

вирішено: посилити контроль з охорони лісів, винних притягати до судової відповідальності, а бригадирам заборонити виділяти підводи для поїздки в ліс без дозволу правління і лісників. Це йшлося

Сільський оберіг. Фото. 2016 р.

про лісові масиви так званої колективної власності, а в державний ліс (казенний) навіть вхід був строго заборонений.

Будь-яку ініціативу колгоспники могли виявляти лише при реалізації державної позики для відбудови та розвитку народного господарства. І хоч грошової оплати в колгоспі тоді не було, виконком радив (5 травня 1950 р.): «Правлінню колгоспу (та пром. артілям) систематично давати колгоспникам транспорт для вивозки продуктів на ринок. Пром. артілям виплачують гроші членам артілі для того, щоб скоріше сплатити налічними». Давні народні промисли, особливо виробы з рогозу, давали змогу селянам мати хоч якісь грошові кошти, адже промислові артілі за виробы виплачували готівку. Промислову артіль імені 8 Березня тривалий час очолював мій дід Іван Михайлович Копань, а в середині 1950-х її об'єднали з подібною в сусідньому селі Городищі. Потім укрупнили сільраду, приєднавши до Калайдинцівської (тепер її очолює В. О. Гава, уродженець села Хитців). 1958 року з'явився новий колгосп зі старою хитцівською назвою

«Більшовик», але вже в складі п'яти сіл – Хитців, Лушників, Халепців, Клепачів із центром, тобто конторою, в Калайдинцях. Після чергового укрупнення на початку 1970-х контора колгоспу «Зоря» знаходилася за 40 км – аж у Новаках, до якої добиралися з пересадкою в Лубнах. Тільки 1982 року колгосп знову розділився на два господарства – «Зоря» і «Більшовик».

Хоч жителям сіл тривалий час не видавали паспортів, люди будь-якої ціною намагалися покинути село. Найлегше це вдавалося тим юнакам, хто закінчував військову службу або ж якимось чином улаштувався на роботу на численні підприємства міста Лубен. Тільки 1969 року село повністю електрифікували, на початку 1980-х років заасфальтували дорогу з Лубен до Чорнух, що пролягла неподалік села. А тим часом у селі все більшало бездоріжжя. Особливо відчувалося воно на Западні, адже кожної весни водянні потоки перетворювали її на непролазну ковбаню. У середині 1980-х років дорогу з твердим покриттям все ж таки проклали. Тепер там, де мешкали десятки сімей, живе одна людина. Після ліквідації колгоспу за кілька років знищено облаштовану молочнотоварну ферму, а разом із нею і добротну лазню, складські приміщення, водогін, тракторну бригаду...

Ті селяни, які мають земельні паї (вони ж у лісовій місцевості зовсім мізерні – півтора гектара), здають їх в оренду могутній агрофірмі, яка майже не потребує робочих рук корінних жителів. Однак земельні угіддя обробляються своєчасно.

За даними Калайдинцівської сільської ради тепер у Хитцях мешкає трохи більше 120 осіб, із них 10 школярів, 80 пенсіонерів.

...Кожної весни людей у Хитцях більшає. Хто приїздить тільки на кладовище, щоб прибрати місце поховання рідних, а хто клопочеться на батьківському обійсті, саджає город; є й приїжджий люд, що купив будиночок або спорудив дачу. Навіть вуличка на хуторі, що веде до Удаю, тепер називається Дачна.

Найбільше засмучують погляд, додаючи жалю, покинуті, напіврозвалені хати – як вічний пам'ятник жертвам тоталітаризму, що перетворив Западню, тобто квітучу западину між двох горбів, із джерелами, деревами, травами, квітами, у своєрідну пастку для багатьох наших односельців.

Для мене відвідини рідного села – це спокута і сповідь, а ще причастя рідним краєм.